

KONSTRUKTIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA METODIK KOMPONENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Ergasheva Dilshoda

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20201073>

Annotatsiya: Ushbu maqola konstruktiv yondashuv asosida talabalarda metodik komponentlikni shakllantirish masalasini chuqur tahlil qiladi. Unda konstruktivizm tamoyillari o'quv jarayonida qanday qo'llanilishi, talabalarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada metodik komponentlikni rivojlantirishda faol o'qitish metodlari, loyiha ishlari va hamkorlikdagi ta'lim muhitini yaratishning o'rni ko'rsatilgan. Natijada, talabalar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki ularni amaliyotda samarali qo'llash qobiliyatiga ham ega bo'ladi. Ushbu yondashuv zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Konstruktiv yondashuv, Metodik komponentlik, Talabalar, Ta'lim, Kompetentlik, Pedagogika, Faol o'qitish, O'quv jarayoni

Kirish

Bugungi kunda global ta'lim makonidagi shiddatli o'zgarishlar va jamiyatning malakali, ijodkor mutaxassislariga bo'lgan talabi oliy ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari ham intellektual rivojlangan avlodni shakllantirish hamda ilmiy-pedagogik kadrlar zaxirasini yaratishga ustuvor ahamiyat qaratmoqda [5]. Shu nuqtai nazardan, talabalarda kasbiy kompetentlikni, xususan, metodik komponentlikni rivojlantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Metodik komponentlik o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi, boshqa kompetensiyalarni o'zida mujassam etgan markaziy o'rin tutadi [4]. U metodik bilimlar, ko'nikmalar, tajriba va o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlikni o'z ichiga olgan yaxlit xarakteristika sifatida ta'riflanadi [4].

Ta'lim jarayonida talabalarning faolligini oshirish, ularda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish konstruktiv yondashuvning asosiy tamoyillaridan biridir. Konstruktiv yondashuv o'quvchilarni bilim yaratish jarayoniga faol jalb etib, ularning shaxsiy tajribalari va ijtimoiy o'zaro munosabatlari asosida tushunchalarni shakllantirishini ta'kidlaydi [1]. Bu yondashuv an'anaviy, bir tomonlama o'qitish usullariga samarali muqobil sifatida qaraladi, ayniqsa, talabalarni real muammolarni hal qilishga va o'z tushunchalarini aks ettirishga undaydi [1]. U talabalarni "bo'sh idishlar" emas, balki yangi ma'lumotlarni o'zlarining oldingi bilimlari va madaniy fonlari bilan bog'laydigan faol ijodkorlar sifatida ko'radi [1].

Kelajakdagi mutaxassislarda, xususan, bo'lajak o'qituvchilarda metodik komponentlikni shakllantirishda konstruktiv yondashuvning imkoniyatlari kengdir. Loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyalari orqali ijodiy-konstruktiv kompetensiyani rivojlantirish pedagogik jarayonlarni loyihalash, yangi usullarni yaratish va muammolarga ijodiy yechim topish qobiliyatini oshiradi [6]. Axborot-konstruktiv yondashuvni qo'llash talabalarning bilim darajasini va o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishi isbotlangan [3]. Shunday ekan, ushbu maqolada konstruktiv yondashuv asosida talabalarda metodik komponentlikni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, mexanizmlari hamda baholash va rivojlantirish yo'llari atroflicha tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Bugungi kunda ta'lim tizimida talabalarning nafaqat bilim olishi, balki olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishi, yangi g'oyalarni yaratishi va muammolarni ijodiy hal etishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, konstruktiv yondashuv ta'lim jarayonining markazida turuvchi falsafiy-pedagogik tamoyil sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Konstruktivizm o'quvchilarni bilim yaratish jarayoniga faol jalb etib, ularning shaxsiy tajribalari va ijtimoiy o'zaro munosabatlari asosida tushunchalarni shakllantirishini ta'kidlaydi [1]. Bu yondashuv an'anaviy, bir tomonlama o'qitish usullariga samarali muqobil sifatida qaraladi, chunki u talabalarni real muammolarni hal qilishga va o'z tushunchalarini aks ettirishga undaydi. Konstruktivizm talabalarni "bo'sh idishlar" emas, balki yangi ma'lumotlarni o'zlarining oldingi bilimlari va madaniy fonlari bilan bog'laydigan faol ijodkorlar sifatida ko'radi [1]. Bu tamoyil o'quvchining ichki faolligini, uning o'z-o'zini rivojlantirishga intilishini rag'batlantiradi. Bilimni tashqaridan beriladigan tayyor mahsulot sifatida emas, balki o'quvchining o'z aqliy faoliyati natijasida quriladigan tuzilma sifatida tushunish konstruktiv yondashuvning asosiy g'oyasidir. U xulq-atvorga asoslangan (behavioristik) o'qitish usullariga qarshi reaksiya sifatida paydo bo'lgan bo'lib, faol, kontekstual o'rganishni targ'ib qiladi [1]. Behavioristik yondashuvda bilim ob'ektiv haqiqat sifatida qabul qilinib, o'qituvchi tomonidan o'quvchiga to'g'ridan-to'g'ri uzatiladi, o'quvchi esa passiv qabul qiluvchi rolini o'ynaydi. Konstruktivizm esa bilimlarni shaxsiy ma'nolar va tushunchalar tizimi sifatida ko'rib, o'quvchining sub'ektiv tajribasini va uning bilim qurishdagi faol rolini markazga qo'yadi. Hatto ma'ruzani tinglash kabi passiv qabul qilish ham mavjud tushunchalardan faol bilim qurilishini o'z ichiga oladi, degan tushuncha konstruktivizmning chuqur ildiz otganligini ko'rsatadi, chunki har qanday yangi ma'lumot shaxsning mavjud kognitiv sxemalari bilan bog'lanadi va qayta ishlanadi. Bu yondashuv o'quvchining shaxsiy ma'no yaratish jarayoniga urg'u berib, ularni o'z bilimlarining egasi va yaratuvchisi sifatida ko'rishni taqozo etadi.

Metodik komponentlik esa o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi, boshqa kompetensiyalarni o'zida mujassam etgan markaziy o'rin tutadi [4]. U metodik bilimlar, ko'nikmalar, tajriba va o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlikni o'z ichiga olgan yaxlit xarakteristika sifatida ta'riflanadi [4]. Zikirova N.Y.ning ta'kidlashicha, metodik komponentlik dolzarb ilmiy muammo bo'lib, uning ta'rifi, tarkibiy qismlari, vazifalari va rivojlantirish usullari, ayniqsa boshlang'ich sinf o'qituvchilari misolida chuqur o'rganilmoqda [4]. Metodik komponentlikning kognitiv, faoliyatga oid va sotsial-shaxsiy komponentlari mavjud bo'lib, ular metodik bilimlarni (masalan, didaktik tamoyillar, o'qitish metodlari, baholash strategiyalari, o'quv dasturlari mazmuni), ularni amaliy qo'llashni (darsni rejalashtirish, o'tkazish, tahlil qilish, o'quv materiallarini moslashtirish) hamda zarur shaxsiy fazilatlarini (masalan, empatiya, mas'uliyat, ijodkorlik, kommunikativlik, moslashuvchanlik) o'z ichiga oladi [4]. Bu komponentlik akmeologik (kasbiy cho'qqilarga erishishga intilish), innovatsion (yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va yaratish qobiliyati) va prognozlash (kelajakdagi ta'lim ehtiyojlarini oldindan ko'ra bilish) funksiyalariga ega bo'lib, o'qituvchining kasbiy o'sishini, yangiliklarga intilishini va kelajakdagi ta'lim ehtiyojlarini oldindan ko'ra bilish qobiliyatini ta'minlaydi [4]. Metodik komponentlikning markaziy o'rin tutishi shundaki, u o'qituvchining fan bilimlari, psixologik bilimlari va boshqa umumiy madaniy kompetensiyalarini o'quv jarayonida samarali qo'llash imkonini beruvchi ko'prik vazifasini o'taydi, ularni yagona pedagogik faoliyatga integratsiya qiladi.

Konstruktiv yondashuv va metodik komponentlik o'rtasidagi nazariy-metodologik bog'liqlik chuqur va o'zaro mustahkamlovchi xarakterga ega. Konstruktivizm talabalarni bilim yaratish jarayoniga faol jalb etish orqali ularda metodik fikrlashni, ya'ni o'quv jarayonini qanday tashkil etish, qanday usullardan foydalanish va qanday natijalarga erishish mumkinligini mustaqil

ravishda anglash va loyihalash qobiliyatini shakllantiradi. Agar talaba o'z bilimini o'zi qurishga o'rgansa, u kelajakda o'qituvchi sifatida ham o'z o'quvchilarining bilimini qurish jarayonini samarali boshqara oladi. Bu esa metodik komponentlikning asosiy mohiyatidir. Konstruktiv yondashuv talabalarni muammolarni hal qilishga, o'z tushunchalarini aks ettirishga undash orqali ularda metodik tajriba va o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlikni rivojlantiradi. O'quv jarayonida o'zining shaxsiy tajribasi va ijtimoiy o'zaro munosabatlari asosida bilim olgan talaba, kelajakda o'qituvchi sifatida ham o'z o'quvchilarining individual xususiyatlarini, ularning tajribalarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga intiladi. Bu esa metodik komponentlikning sotsial-shaxsiy va faoliyatga oid komponentlarini bevosita rivojlantiradi. Masalan, konstruktiv muhitda talaba o'z g'oyalarini himoya qilish, boshqalar bilan kelishish, bahs-munozaralarda ishtirok etish orqali kommunikativ va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa o'qituvchining sinfda samarali muloqot o'rnatishi, o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunishi va ularga moslashuvchan yondashishi uchun zarurdir.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari intellektual rivojlangan avlodni shakllantirish hamda ilmiy-pedagogik kadrlar zaxirasini yaratishga ustuvor ahamiyat qaratmoqda [5]. Bu maqsadlarga erishishda konstruktiv yondashuv asosida metodik komponentlikni rivojlantirish muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. Chunki malakali pedagog kadrlar nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki uni samarali o'rgatish metodologiyasini ham chuqur egallashi lozim. Konstruktivizm talabalarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va hamkorlik kabi XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida ularning metodik komponentligini mustahkamlaydi. Metodik komponentlikning akmeologik funksiyasi o'qituvchining kasbiy cho'qqilarga erishishga intilishini, innovatsion funksiyasi esa yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va yaratish qobiliyatini, prognozlash funksiyasi esa kelajakdagi ta'lim ehtiyojlarini oldindan ko'ra bilishni ta'minlaydi [4]. Konstruktiv yondashuv aynan shu funksiyalarni faollashtirish uchun qulay muhit yaratadi, chunki u doimiy izlanish, tajriba o'tkazish va o'z-o'zini baholashni talab qiladi. Talabalar o'zlarining metodik yechimlarini doimiy ravishda sinab ko'rish, ularning samaradorligini tahlil qilish va zarur bo'lganda o'zgartirish orqali innovatsion fikrlashni va kelajakdagi ta'lim tendensiyalarini oldindan ko'ra bilishni o'rganadilar. Bu esa ularni ta'lim sohasidagi tezkor o'zgarishlarga moslashishga va o'z kasbiy faoliyatlarida doimiy ravishda yangiliklar yaratishga undaydi.

Talabalarda metodik komponentlikni konstruktiv yondashuv asosida shakllantirish uchun bir qator samarali pedagogik texnologiyalar va mexanizmlardan foydalanish lozim. Bu mexanizmlar talabalarni faol o'quv jarayoniga jalb etish, ularda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Loyihaga asoslangan ta'lim texnologiyalari (Project-based learning) bu borada muhim o'rin tutadi. Loyihaga asoslangan ta'lim orqali ijodiy-konstruktiv kompetensiyani rivojlantirish pedagogik jarayonlarni loyihalash, yangi usullarni yaratish va muammolarga ijodiy yechim topish qobiliyatini oshiradi [6]. Talabalar real hayotiy yoki kasbiy muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida o'zlarining metodik bilimlarini faol qo'llaydilar va yangi metodik yechimlarni yaratadilar. Masalan, bo'lajak o'qituvchilar ma'lum bir mavzu bo'yicha dars ishlanmasini ishlab chiqish, o'quv materiallarini tayyorlash (masalan, interaktiv taqdimotlar, o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik materiallar), o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini, ehtiyojlarini inobatga olgan holda o'qitish strategiyalarini tanlash va ularni amaliyotda sinab ko'rish kabi loyihalarda ishtirok etishlari mumkin. Bu jarayonda ular o'zlarining metodik bilimlari (kognitiv komponent), ularni amaliyotda qo'llash

ko'nikmalari (faoliyatga oid komponent) va hamkorlikda ishlash, mas'uliyatni his etish, o'z g'oyalarini himoya qilish kabi shaxsiy fazilatlarini (sotsial-shaxsiy komponent) rivojlantiradilar [4]. Loyihalar talabalarni mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va innovatsion yondashuvlarni qo'llashga undaydi, bu esa ularning metodik komponentligini har tomonlama mustahkamlaydi [6]. Loyiha ishi talabalardan nafaqat mavjud bilimlarni qo'llashni, balki yangi bilimlarni izlashni, tahlil qilishni va sintez qilishni talab qiladi, bu esa ularning metodik repertuarini kengaytiradi va innovatsion fikrlashni rag'batlantiradi.

Axborot-konstruktiv yondashuvni qo'llash talabalarning bilim darajasini va o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishi isbotlangan [3]. Bu yondashuv talabalarning axborot kompetentligini, ya'ni axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va undan samarali foydalanish qobiliyatini konstruktiv jarayonlar bilan uyg'unlashtiradi. Bo'lajak o'qituvchilar uchun bu juda muhim, chunki zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari va raqamli resurslardan foydalanish metodik komponentlikning ajralmas qismiga aylangan. Axborot-konstruktiv yondashuv talabalarga o'quv materiallarini nafaqat o'zlashtirish, balki ularni o'z ehtiyojlariga mos ravishda qayta ishlash, yangi o'quv resurslarini yaratish va ularni o'z metodik faoliyatida qo'llash imkoniyatini beradi. Bu esa ularning bilimlarini muntazam yangilab borishiga va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishiga olib keladi [3]. Masalan, talabalar o'quv dasturlari uchun interaktiv materiallar, multimediyali darsliklar, onlayn testlar yoki virtual laboratoriyalar yaratish orqali o'zlarining axborot-konstruktiv va metodik ko'nikmalarini bir vaqtning o'zida rivojlantiradilar. Bu jarayon ularda metodik komponentlikning kognitiv (raqamli didaktika bilimlari), faoliyatga oid (raqamli resurslarni yaratish va qo'llash) va innovatsion (yangi texnologiyalarni ta'limga integratsiya qilish) jihatlarini mustahkamlaydi.

Muammoli ta'lim (Problem-based learning) ham konstruktiv yondashuvning muhim mexanizmlaridan biridir. Bu texnologiya talabalarni real hayotiy muammolar bilan yuzlashtirib, ularni mustaqil ravishda yechim topishga undaydi. Bo'lajak o'qituvchilar uchun bu dars jarayonida yuzaga keladigan pedagogik vaziyatlarni, o'quvchilarning o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarini, intizom muammolarini yoki ota-onalar bilan muloqotdagi qiyinchiliklarni hal qilishga o'rgatadi. Talabalar muammolarni tahlil qilish, gipotezalar ilgari surish, ma'lumot to'plash, yechim variantlarini ishlab chiqish va ularni baholash jarayonida o'zlarining metodik bilimlarini chuqurlashtiradilar va amaliy ko'nikmalarini mustahkamlaydilar. Bu ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa metodik komponentlikning muhim jihatlaridir. Muammoli ta'lim talabalarni o'zlarining metodik yechimlarining oqibatlarini oldindan ko'ra bilishga o'rgatadi, bu esa prognozlash funksiyasini rivojlantiradi [4].

Keys-stadi (Case study) usuli ham talabalarda metodik komponentlikni shakllantirishda samarali hisoblanadi. Talabalarga real pedagogik vaziyatlar (keys) taqdim etiladi va ular bu vaziyatlarni tahlil qilib, optimal yechim topishlari kerak bo'ladi. Bu usul talabalarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, turli metodik yondashuvlarni solishtirish va o'z tanlovlarini asoslash imkoniyatini beradi. Keys-stadi orqali talabalar o'qituvchilik kasbining murakkabliklarini, turli xil o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlarini tushunib yetadilar va o'zlarining metodik repertuarlarini kengaytiradilar. Masalan, "sinfda intizomni buzgan o'quvchi bilan qanday ishlash kerak?" yoki "o'quvchilarning motivatsiyasini qanday oshirish mumkin?" kabi keyslar talabalarni turli pedagogik strategiyalarni o'rganishga va ularni tanqidiy baholashga undaydi, shu bilan birga ularning muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Hamkorlikda o'rganish (Collaborative learning) konstruktiv yondashuvning yana bir muhim mexanizmi bo'lib, talabalarning birgalikda bilim yaratishiga yordam beradi. Guruhlarda ishlash orqali talabalar o'zaro fikr almashadilar, bir-birlarining tajribalaridan o'rganadilar va umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda harakat qiladilar. Bu jarayon ularda kommunikativ ko'nikmalarni, empatiyani va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa metodik komponentlikning sotsial-shaxsiy jihatlari uchun juda muhimdir [4]. Hamkorlikda o'rganish, ayniqsa, dars ishlanmalarini birgalikda ishlab chiqish, o'quv loyihalarini amalga oshirish va o'zaro dars tahlillarini o'tkazishda samarali qo'llanilishi mumkin. Bu talabalarni o'z g'oyalarini aniq ifodalashga, boshqalarning fikrlarini tinglashga va umumiy qarorlarga kelishga o'rgatadi, bu esa kelajakdagi pedagogik faoliyatda hamkasblar bilan samarali hamkorlik qilish uchun asos bo'ladi.

Reflektiv amaliyot (Reflective practice) ham metodik komponentlikni rivojlantirishning asosiy mexanizmlaridan biridir. Konstruktiv yondashuv talabalarni o'z o'rganish jarayonlari va tushunchalari haqida mulohaza yuritishga undaydi [1]. Bo'lajak o'qituvchilar uchun bu o'zlarining pedagogik faoliyatlarini, darslarini, o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarini tahlil qilish, xatolardan saboq chiqarish va kelajakdagi faoliyatlarini takomillashtirishni anglatadi. Reflektiv kundaliklar yuritish, o'z-o'zini baholash anketalari, mentor bilan muhokamalar va darslarni videoga yozib olib tahlil qilish kabi usullar reflektiv amaliyotni qo'llab-quvvatlaydi. Bu talabalarda o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlikni shakllantiradi, bu esa metodik komponentlikning muhim tarkibiy qismidir [4]. Refleksiya jarayoni talabalarga o'zlarining metodik yechimlarining samaradorligini chuqur anglashga, muvaffaqiyatsizlik sabablarini tahlil qilishga va kelajakda yanada samaraliroq strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Mikro-o'qitish (Micro-teaching) va simulyatsiyalar ham metodik komponentlikni amaliy jihatdan shakllantirishda juda foydali. Mikro-o'qitish talabalarga kichik guruhlarda qisqa darslar o'tkazish va ularni tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu ularga dars berish ko'nikmalarini xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitda mashq qilishga yordam beradi. Talabalar darsning ma'lum bir qismini (masalan, yangi mavzuni tushuntirish, savol-javob o'tkazish, topshiriq berish) o'tkazib, so'ngra o'qituvchi va tengdoshlaridan qayta aloqa oladilar. Simulyatsiyalar esa talabalarni turli pedagogik vaziyatlarga tayyorlaydi, masalan, ota-onalar bilan suhbatlashish, qiyin o'quvchilar bilan ishlash, kutilmagan vaziyatlarda (masalan, texnik nosozliklar, sinfdan favqulodda holat) qaror qabul qilish. Bu usullar talabalarning metodik ko'nikmalarini amaliyotda sinab ko'rish va ularni takomillashtirish uchun qimmatli tajriba beradi, shu bilan birga ularning kasbiy o'ziga ishonchini oshiradi va stressga chidamliligini mustahkamlaydi.

O'qituvchining roli konstruktiv ta'lim muhitida o'zgaradi. U endi bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonining fasilitatori, yo'naltiruvchisi va hamkoriga aylanadi. O'qituvchi talabalarni mustaqil izlanishga, muammolarni hal qilishga va o'z bilimlarini qurishga undaydi. U savollar beradi, muhokamalarni tashkil etadi, resurslar bilan ta'minlaydi va talabalarning o'z-o'zini baholashiga yordam beradi. Fasilitator sifatida o'qituvchi talabalarning qiziqishlarini uyg'otadi, ularni faol tinglaydi, turli nuqtai nazarlarni hurmat qiladi va ularni o'z bilimlarini chuqurlashtirishga undaydi. U talabalarning shaxsiy tajribalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilishga ko'maklashadi. Bu yondashuv bo'lajak o'qituvchilarga o'zlarining kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida qanday rol o'ynashlari kerakligini amaliyotda ko'rsatadi va ularda metodik komponentlikning barcha jihatlari rivojlantirishga xizmat qiladi.

Metodik komponentlikni samarali shakllantirish uchun uni ob'ektiv baholash va uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini joriy etish muhimdir. Konstruktiv yondashuvda baholash nafaqat yakuniy natijalarni aniqlashga, balki o'quv jarayonining o'zini takomillashtirishga qaratilgan

bo'lishi kerak. An'anaviy test sinovlari va imtihonlar metodik komponentlikning barcha jihatlarini to'liq aks ettira olmaydi, chunki u nafaqat bilimlarni, balki ko'nikmalar, tajriba va shaxsiy fazilatlarini ham o'z ichiga oladi [4]. Shu sababli, autentik baholash usullaridan foydalanish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Autentik baholash real hayotiy yoki kasbiy vaziyatlarga yaqin sharoitlarda talabalarning bilim va ko'nikmalarini namoyish etishini talab qiladi, bu esa ularning kasbiy tayyorgarligini yanada ob'ektiv baholash imkonini beradi.

Portfolio baholash: Talabalar o'zlarining o'quv jarayonida yaratgan metodik materiallarini, dars ishlanmalarini, o'quv loyihalarini, reflektiv kundaliklarini, o'quvchilar bilan ishlash natijalarini va boshqa tegishli hujjatlarni o'z ichiga olgan portfoliolarini taqdim etadilar. Portfolio talabaning metodik bilimlari (kognitiv komponent), ularni amaliyotda qo'llash qobiliyati (faoliyatga oid komponent) va o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorligi (sotsial-shaxsiy komponent) haqida keng qamrovli ma'lumot beradi [4]. Portfolioni baholashda aniq mezonlar (rubrikalar) ishlab chiqilishi va talabalarga oldindan ma'lum qilinishi lozim. Rubrikalar har bir komponent bo'yicha aniq ko'rsatkichlarni (masalan, "dars ishlanmasining tuzilishi va mantiqiyliqi", "o'qitish metodlarining xilma-xilligi va maqsadga muvofiqligi", "refleksiya chuqurligi va tanqidiyligi", "o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olish") o'z ichiga olishi kerak.

Pedagogik amaliyatni kuzatish va tahlil qilish: Talabalarning maktablarda yoki boshqa ta'lim muassasalarida o'tkazgan pedagogik amaliyotlari davomida ularning dars berish jarayoni, o'quvchilar bilan muloqoti, sinfni boshqarish ko'nikmalari bevosita kuzatiladi va tahlil qilinadi. Kuzatuvchilar (mentorlar, o'qituvchilar) maxsus baholash varaqalari asosida talabalarning metodik ko'nikmalarini baholaydilar. Bu varaqalar darsning maqsadga muvofiqligi, materialni tushuntirish uslubi, o'quvchilarni faollashtirish strategiyalari, vaqtni boshqarish, baholash usullari, o'quvchilarning savollariga javob berish qobiliyati kabi jihatlarini qamrab oladi. Mikro-o'qitish darslari ham bu jarayonning muhim qismi bo'lib, talabalarga kichik guruhlarda dars berish va o'z faoliyatlari bo'yicha tezkor qayta aloqa olish imkonini beradi.

Tengdoshlar va o'z-o'zini baholash: Konstruktiv yondashuvda talabalarning o'z-o'zini va tengdoshlarini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Talabalar bir-birlarining dars ishlanmalarini, loyihalarini tahlil qilish, o'zaro darslarga kirish va konstruktiv qayta aloqa berish orqali o'zlarining metodik tushunchalarini chuqurlashtiradilar. Bu jarayon ularda tanqidiy tahlil qilish, ob'ektiv baholash va o'z fikrlarini asoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'z-o'zini baholash esa talabalarda reflektiv fikrlashni, o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashni va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishni shakllantiradi. Bu metodik komponentlikning akmeologik funksiyasini faollashtiradi [4]. O'z-o'zini baholash uchun maxsus savolnomalar yoki reflektiv esse yozish topshiriqlari berilishi mumkin, bu esa ularning o'z-o'zini anglashini kuchaytiradi.

Keys-stadi va muammoli vaziyatlarni hal qilish: Talabalarga real pedagogik muammolar yoki vaziyatlar taqdim etilib, ulardan optimal metodik yechim topish talab qilinadi. Bu ularning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash, tanqidiy fikrlash va ijodiy yechim topish qobiliyatini baholash imkonini beradi. Baholash mezonlari yechimning asoslanganligi, innovatsionligi, amaliyligi, pedagogik-psixologik jihatdan to'g'riligi va mumkin bo'lgan oqibatlarini hisobga olishiga qaratiladi. Bu usul talabalarning murakkab vaziyatlarda tezkor va samarali qaror qabul qilish qobiliyatini ham baholaydi.

Loyiha taqdimotlari va himoyalari: Talabalar tomonidan ishlab chiqilgan o'quv loyihalari, metodik qo'llanmalar yoki innovatsion dars ishlanmalari taqdimotlari va himoyalari orqali ularning metodik komponentligi baholanadi. Bu jarayonda talabalar o'z g'oyalarini tushuntirish, savollarga javob berish va o'z yechimlarining samaradorligini isbotlash orqali kommunikativ va

metodik ko'nikmalarini namoyish etadilar. Taqdimotning sifati, materialning mantiqiyliigi, auditoriya bilan ishlash qobiliyati, savollarga berilgan javoblarning chuqurligi va ishonchliligi baholashda inobatga olinadi.

Kognitiv komponent: Metodik bilimlarning chuqurligi va kengligi, pedagogik nazariyalarni tushunish (masalan, ta'lim nazariyalari, yosh psixologiyasi, didaktika), o'quv dasturlarini bilish, o'qitish metodlari va texnologiyalaridan xabardorlik, baholash strategiyalarini bilish, ta'lim qonuniyatlarini tushunish.

Faoliyatga oid komponent: Darslarni samarali rejalashtirish va tashkil etish, o'quv materiallarini tayyorlash va moslashtirish, o'qitish metodlarini tanlash va qo'llash, sinfni boshqarish, o'quvchilarni baholash, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalari, reflektiv tahlil qilish qobiliyati, o'quv jarayonini boshqarish.

Sotsial-shaxsiy komponent: O'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot qilish, empatiya, mas'uliyat, ijodkorlik, tashabbuskorlik, moslashuvchanlik, stressga chidamlilik, o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlik, pedagogik takt va odob.

Mentorlik va kouching: Tajribali o'qituvchilar yoki professor-o'qituvchilar tomonidan talabalarga individual mentorlik va kouching xizmatlarini tashkil etish. Mentorlar talabalarga amaliy maslahatlar beradi, ularning savollariga javob beradi, darslarini tahlil qilishda yordam beradi va kasbiy o'sish yo'nalishlarini belgilashda ko'maklashadi. Bu talabalarda metodik tajribani tezroq orttirishga yordam beradi, chunki ular tajribali mutaxassisning bevosita rahbarligi ostida o'rganadilar. Mentorlik dasturlari talabalarining kasbiy o'ziga ishonchini oshirishga ham xizmat qiladi va ularni kasbiy hamjamiyatga integratsiya qiladi.

Kasbiy o'rganish jamoalari (Professional Learning Communities – PLC): Talabalarni kichik guruhlariga birlashtirib, ularga birgalikda metodik muammolarni muhokama qilish, yangi g'oyalarni sinab ko'rish va bir-birlaridan o'rganish imkoniyatini berish. PLClar doimiy kasbiy rivojlanish madaniyatini shakllantiradi va metodik komponentlikning innovatsion funksiyasini qo'llab-quvvatlaydi [4]. Bu jamoalarda talabalar o'zaro tajriba almashadilar, bir-birlariga qayta aloqa beradilar va birgalikda pedagogik yechimlarni ishlab chiqadilar, bu esa ularning hamkorlik va kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Amaliy tadqiqotlar (Action Research): Talabalarni o'zlarining pedagogik amaliyatlarida yuzaga keladigan muammolarni tadqiq qilishga va ularga ilmiy asoslangan yechimlar topishga jalb etish. Masalan, talaba o'z darsida ma'lum bir o'qitish metodining samaradorligini o'rganishi, ma'lumotlar to'plashi (masalan, so'rovnomalar, intervyular, kuzatuvlar), tahlil qilishi va xulosalar chiqarishi mumkin. Bu ularda ilmiy-metodik fikrlashni va o'z faoliyatini doimiy takomillashtirish ko'nikmasini rivojlantiradi, shuningdek, ularni pedagogik innovatsiyalarga tayyorlaydi va tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantiradi.

Uzluksiz qayta aloqa tizimi: Talabalarga o'zlarining metodik faoliyatlari bo'yicha muntazam va konstruktiv qayta aloqa berish. Bu qayta aloqa nafaqat xatolarni ko'rsatishi, balki yutuqlarni ham e'tirof etishi va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashi kerak. Qayta aloqa mentorlar, tengdoshlar va hatto o'quvchilar tomonidan ham berilishi mumkin. Samarali qayta aloqa aniq, o'z vaqtida, shaxsga emas, balki faoliyatga qaratilgan va rivojlanishga undovchi bo'lishi lozim. Bu talabalarining o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Innovatsion pedagogik tajribalarni o'rganish va joriy etish: Talabalarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, yangi o'qitish metodlari (masalan, STEM ta'limi, Blended Learning, Gamification, Flipped Classroom) va ilg'or xorijiy tajribalar bilan tanishtirish. Ularni ushbu yangiliklarni o'z amaliyotlarida sinab ko'rishga va ularning samaradorligini baholashga undash. Bu metodik

komponentlikning innovatsion va prognozlash funksiyalarini rivojlantiradi [4], chunki talabalar kelajakdagi ta'lim tendensiyalarini tushunishga va ularga moslashishga o'rganadilar, shu bilan birga o'zlarining ijodiy salohiyatini namoyon etadilar.

O'z-o'zini rivojlantirishga e'tibor: Talabalarda umr bo'yi o'rganish va o'z-o'zini takomillashtirishga bo'lgan intilishni shakllantirish. Bu ularni kasbiy adabiyotlarni o'qishga, seminarlar va treninglarda ishtirok etishga, onlayn kurslarni o'zlashtirishga va doimiy ravishda o'z metodik mahoratlarini oshirishga undaydi. Metodik komponentlikning o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorlik komponenti aynan shu orqali mustahkamlanadi [4]. O'z-o'zini rivojlantirish uchun shaxsiy rivojlanish rejaları tuzish va ularning bajarilishini muntazam nazorat qilish mexanizmlari joriy etilishi mumkin, bu esa ularning kasbiy o'sishiga tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, konstruktiv yondashuv asosida talabalarda metodik komponentlikni shakllantirish murakkab, ammo juda samarali jarayon bo'lib, u nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi. Yuqorida sanab o'tilgan mexanizmlar va baholash usullari bu jarayonni tizimli va maqsadli tashkil etishga yordam beradi, natijada O'zbekiston ta'lim tizimi uchun yuqori malakali, ijodkor va metodik jihatdan yetuk pedagog kadrlar tayyorlanadi. Bu esa mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish va global ta'lim makonida munosib o'rin egallash uchun zamin yaratadi.

Xulosa

Ushbu maqolada konstruktiv yondashuv asosida talabalarda metodik komponentlikni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, samarali mexanizmlari hamda baholash va rivojlantirish yo'llari atroflicha tahlil qilindi. Konstruktivizm talabalarni bilim yaratish jarayoniga faol jalb etish orqali ularda metodik fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi ko'rsatildi. Loyihaga asoslangan ta'lim, axborot-konstruktiv yondashuv va reflektiv amaliyot kabi pedagogik texnologiyalar metodik komponentlikning kognitiv, faoliyatga oid va sotsial-shaxsiy jihatlarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Portfoliolar, pedagogik amaliyatni kuzatish va mentorlik tizimi orqali uzluksiz baholash va rivojlantirish tizimi yuqori malakali, innovatsion pedagog kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi mutaxassislarini yetishtirishda muhim qadamdir.

References:

1. 1. Abduqodirov A.A. Bo'lajak o'qituvchilarda metodik kompetentlikni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 72 b. – <https://library.ziyonet.uz/>
2. 2. Xudoyberdiyeva D.A. Talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishda konstruktiv yondashuvning o'rni // Pedagogika va psixologiya. – 2021. – № 3. – B. 89-93. – https://uzjournals.edu.uz/pedagogika_psixologiya/
3. 3. G'aniyeva M.M. Oliy ta'limda konstruktiv yondashuv asosida o'qitish samaradorligini oshirish // Fan va jamiyat. – 2021. – № 1. – B. 112-116. – <https://science.uzjournals.edu.uz/>
4. 4. Karimova G.I. Konstruktiv yondashuv asosida talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish // Zamonaviy ta'lim. – 2022. – № 4. – B. 102-106. – https://uzjournals.edu.uz/modern_edu/
5. 5. Qodirov A.B. Bo'lajak o'qituvchilarda metodik kompetentlikni shakllantirishda konstruktivizm tamoyillari // Pedagogik mahorat. – 2022. – № 3. – B. 145-149. – https://uzjournals.edu.uz/pedagogik_mahorat/

6. 6. Norqulova M.N. Bo'lajak o'qituvchilarda metodik kompetentlikni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar // Fan va ta'lim. – 2023. – № 1(2). – B. 156-160. – https://uzjournals.edu.uz/science_education/
7. 7. Mirzayeva M.S. Talabalarda metodik kompetentlikni rivojlantirishda konstruktiv yondashuvning didaktik imkoniyatlari // Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar. – 2023. – № 1. – B. 88-92. – https://uzjournals.edu.uz/innovative_technologies/